

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

Доц. д-р Соня Хинкова
Нов български университет

Резюме

Докладът анализира същността и динамиката на пространствените интереси и политики на значими фактори в съвременните международни отношения (ЕС, САЩ, Русия, Турция и Китай), чрез които се очертават техните сфери на влияние в Западните Балкани. Изведени са средствата и подходите (стратегически, икономически, политически и културни/религиозни), с които всеки един от тях отстоява своите геополитически интереси в региона и в шестте балкански държави (Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия и Черна гора). Подчертана е устойчивостта на геополитическите амбиции на външните фактори. От нея закономерно е изведена дългосрочността на геополитическите предизвикателства в Западните Балкани. Анализирани са основните измерения на съвместимост и/или съперничество на посочените геополитически фактори. В този контекст е моделирана поливариантна прогноза за европейската перспектива на Западните Балкани, както и за възможните тенденции на взаимодействие и/или противопоставяне на значимите външните фактори.

Ключови думи

геополитически интереси; Западни Балкани, ЕС, САЩ, Русия, Турция, Китай

Геополитическите предизвикателства пред съвременните Балкани произтичат от процеси и политики, чрез които се отстояват пространствени интереси и се формират сфери на влияние от значими глобални и

регионални фактори. Най-изявените от тях са ЕС, Русия, Турция, САЩ и Китай. Геополитическото влияние на тези фактори се утвърждава с различни средства – стратегически (управление на конфликти и постконфликтно изграждане); икономически (инвестиции в инфраструктурни и енергийни проекти); политически (обвързаност с партийни и бизнес елити) и културни/традиционни, като религиозната принадлежност на компактни групи от населението в балканските държави, от която произтича устойчиво обвързване с исторически и традиционни за региона фактори. Различните политики и процеси на обвързване и зависимост влияят върху външната политика и ориентация на държавите, които населяват Западните Балкани (Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия, Черна гора).

През ХХІ век най-отчетливо изявената външнополитическа ориентация на шестте балкански държави е насочена към Европейския съюз. Във всяка една от тях на правителствено ниво е ясно заявено желанието за интегриране в общността. То е последователно и слабо се повлиява от вътрешнополитическата динамика. Разбира се, и в шестте балкански държави има политически субекти (партии) с евроскептични нагласи, но те се активизират и влияят най-вече по време на избори или при политически кризи. В обществените нагласи също се наблюдава динамика по отношение на членството в ЕС, но през последното десетилетие нараства броят на проевропейски ориентирани граждани (в различна степен в отделните държави). На държавно и правителствено равнище в продължение на две десетилетия се провежда активна политика на взаимодействие с европейските институции и има определени резултати в преговорния процес (Сърбия и Черна гора са преговарящи страни, Македония и Албания са страни кандидатки, Босна и Херцеговина и Косово имат подписано Споразумение за стабилизиране и асоцииране (ССА)).

Европейската ориентация се характеризира с постоянство, но тя е изправена пред редица предизвикателства с подчертано изразено геополитическо измерение. От една страна, то се моделира от динамиката в самите балкански държави и най-вече от нерешените проблеми между тях. От друга, се подсилва от външните влияния и политики. Докладът анализира същността и динамиката именно на тези външни импулси на геополитическите предизвикателства. Центриран е върху геополитическите интереси на регионални и глобални фактори в Западните Балкани (ЕС, Русия, Турция, САЩ и Китай). Изведени са средствата и подходите, с които всеки един от тях формира сфера на влияние в региона и в шестте балкански

държави. Очертани са основните измерения на съвместимост и/или съперничество на геополитическите интереси на извън регионалните фактори. В този контекст е моделирана поливариантна прогноза за европейската перспектива на Западните Балкани, както и за възможните тенденции на взаимодействие или противопоставяне на външните фактори.

Европейският съюз има силно влияние и устойчиво присъствие в страните от Западните Балкани. То се изгражда в продължение на почти три десетилетия, развива се и се обогатява през различни подходи и ангажименти. По време на конфликтите, предизвикани от разпадането на югофедерацията, европейските институции се намесват със стратегически съображения и активно участват в умиротворяването на региона (със самостоятелни военни мисия – в Босна и Херцеговина (Алтея) и в Косово (EULEX) или съвместно с други международни организации – ООН, НАТО и др. Nrkuflid, 2015: 16-24). В началото на XXI в., по европейска инициатива, се развива геополитическото оформяне на специфичен субрегион, наречен „Западни Балкани” (2000 г.). Към него Европейският съюз провежда специфична политика, която е насочена към насърчаване на демократичния преход на страните, които го населяват. През 2003 г., в рамките на Солунския дневен ред, се очертава и перспективата за присъединяване на балканските държави към ЕС. Преговорният процес с тях се развива неравномерно и в него ясно се открояват периоди на активизиране и затихване. Тази „пулсация” е много тясно обвързана с развитието на самата интеграционна общност и оформя една закономерност, според която кризите и реформите вътре в Европейския съюз са съпътствани със забавяне на преговорите с шестте балкански държави.

Въпреки неравномерността на преговорите за присъединяване на страните от Западните Балкани, тяхната интеграция е устойчива перспектива за ЕС и тя многократно се заявява на различни форуми. Насърчава се с икономическо подпомагане през европейските предприсъединителни фондове, Берлинския процес от 2014 г. (който се обогатява постоянно на ежегодните срещи) и още значими средства през други инициативи. Още по-сериозен е политическият ангажимент на Брюксел за демократизиране на балканските държави и той се изразява чрез конкретно и категорично поставени условия и изисквания по трите стълба, които формират политиката на ЕС към субрегиона. Те са върховенство на закона и основни права, икономика, истинска демокрация и постоянно са в центъра на докладите и оценките на ЕС за напредъка на страните от Западните Балкани от началото на последното десетилетие.

От 2012 г., когато Черна гора получава статут на преговаряща държава, се откроява и определена *специфика на преговорите* със страните от субрегиона (приложена и при Сърбия на следващата година), според която изискванията са завишени и са обвързани с резултатите. След 2014 г. (годината, в която ЕК „замразява” разширяването до 2019 г.) още по-отчетливо се открояват завишените изисквания на европейските институции, както и наложителността на реалните постижения. Неотменно е настояването за постигнати устойчиви резултати, по всеки един от трите стълба и то се превръща в най-важното условие, определящо динамиката на преговорния процес с всяка една от шестте балкански държави. Водещо в преговорите за разширяване със страните от Западните Балкани става разбирането, че всичко е в техните ръце (зависи от реформите и изпълнението на изискванията) и качеството е преди скоростта.

Още по-конкретна в ангажиментите на ЕС към страните от Западните Балкани е стратегията, наречена „Надеждна перспектива за разширяване и засилен ангажимент на ЕС към Западните Балкани“, представена от ЕК пред Европейския парламент на 06 февруари 2018 г. В нея категорично се потвърждава европейското бъдеще на региона като геостратегическа инвестиция. Посочват се задачите и областите на съвместно засилено сътрудничество, насочени към специфичните предизвикателства, характерни за Западните Балкани. Много силен акцент е поставен върху необходимостта от всеобхватни реформи и добросъседски отношения. Това означава, че е запазено стриктното обвързване на преговорите с постигнатите резултати и е подчертано изискването за постоянни усилия и необратими реформи в балканските държави. ЕК обявява шест ясни действия, които Европейският съюз ще предприеме през следващите години, за да подкрепи усилията за преструктуриране на Западните Балкани в области от взаимен интерес. Тези действия са обвързани и с финансови ангажименти, защото ЕС е най-важният донор и инвеститор в региона, както и политически и търговски партньор на страните от Западните Балкани.

В Стратегията от февруари 2018 г. е очертана 2025 година като възможност за присъединяване на Сърбия и Черна гора, но с ясни и подчертани условия: да се преодолее наследството от миналото; да се постигне помирение и да се решават открити въпроси, особено гранични спорове, преди присъединяването към ЕС. За Албания и Македония ЕК е готова да изготви препоръки за започване на преговори за присъединяване, но отново обвързано с изпълнението на определени условия (реформите и преговорите за името с Гърция). Комисията има готовност да започне

да изготвя становище по молбата за членство на Босна и Херцеговина след получаване на изчерпателни и пълни отговори на изпратените въпроси до Сараево. Косово също има възможност за устойчив напредък чрез прилагане на споразумението за стабилизация и асоцииране, след като обективните обстоятелства го позволяват. Разбира се, и в този стратегически документ, очертаната отворена перспектива за разширяване отново се обвързва със състоянието на самия ЕС и неговата готовност да приеме още държави – „трябва да бъде по-силен, по-здрав и по-ефективен, преди да може да бъде по-голям”. Предвиждат се и мерки, които да не позволят на бъдещите държави от ЕС да възпрепятстват присъединяването на други страни от Западните Балкани.

Тази линия е потвърдена и на срещата на върха на ЕС със страните от Западните Балкани, проведена на 17 май 2018 г. в София. В нейните заключителни документи е потвърдена европейската перспектива на Албания, Босна и Херцеговина, Македония, Косово, Сърбия, Черна гора, но без обвързване с конкретна дата. Поставен е акцент върху икономическото подпомагане на прехода в балканските държави и политиката на свързаност. Чрез нея ЕС се ангажира с изграждане на различни инфраструктурни проекти, които да насърчат участието и взаимодействието на страните от субрегиона. Очаква се, че това ще подобри инвестиционния климат в Западните Балкани и ще насърчи усилията на балканските държави да изпълнят условията на преговорите за присъединяване. По отношение на самия Европейски съюз политиката на свързаност утвърждава неговото стратегическо присъствие и формира устойчива сфера на влияние в Западните Балкани. Също така създава определени възможности за противостоене на геополитическите предизвикателства, формирани от външните интереси и политики на други значими фактори.

Русия е традиционен фактор, с активна политика и засилващи се геополитически амбиции в Западните Балкани. От средата на второто десетилетие на XXI век (в контекста на кризата в Украйна и засилващото се геополитическо съперничество с ЕС), Западните Балкани са пространство, в което тя все по-усилено се опитва да възстанови и наложи своето присъствие. Разбира се, има редица въпроси, по които Русия и ЕС могат да работят в сътрудничество – борбата с тероризма и ислямския фундаментализъм, миграцията и бежанската криза. Преобладават обаче *антиевропейските послания* към шестте балкански държави и дори противопоставянето на тяхното членство в ЕС и НАТО. Тази линия се засилва през последните години и е центрирана най-вече в Сър-

бия, Босна и Херцеговина (Република Сръбска), Черна гора и Македония. Руските негативни тези за Европейския съюз се материализират в послания от рода на: ЕС е в криза; ЕС е слаб и не може да се защитава сам; ЕС се дезинтегрира, като доказателства за това се посочват Брекзит и сепаратистките тенденции в Каталуния. Тези послания изпълват информационното пространство в посочените балкански страни и целят да актуализират старите вражди и разделението, за да забавят и дори да предотвратят интеграционните процеси в ЕС и НАТО.

За да се засили руското влияние в Западните Балкани, се използва широк спектър от дипломатически, политически и икономически средства. Поставя се акцент върху историческата и културната (религиозната – в контекста на православие) близост и много активна в това измерение е Руската православна църква. Използват се икономически лостове и политически натиск – от контрол и придобиване на важни енергийни активи до финансиране на политически партии и медии, както и засилваща се антиевропейска реторика с послания за друга алтернатива на балканските държави. Паралелно се активизира руският бизнес и „приятелството” с определени политически кръгове в страните от Западните Балкани. Русия оказва дипломатическа подкрепа на лидера на босненските сърби Милорад Додик, който с години блъфира международната общност, че ще проведе референдум за независимост на Република Сръбска. Поддържа и лидера на ВМРО-ДПМНЕ и бивш министър председател Никола Груевски по време на политическата криза в Македония (през 2017), както и антинатовската опозиция в Черна гора. Много показателно за близостта между Сърбия и Русия е триумфалното посещение на Владимир Путин в Белград през октомври 2014 г. Тогава той е гост на военния парад по случай годишнината от освобождението на някогашната югославска столица от нацистка Германия. Израз на добрите руско-сръбски отношения е орденът, който президентът Владимир Путин връчва на 30 януари 2018 г. на сръбския външен министър Ивица Дачич – за приноса му към укрепване на приятелството с Русия. Сръбският президент Александър Вучич е първият чуждестранен държавен глава, който се среща с президента на Русия Владимир Путин след началото на новия му мандат (2018).

Руските бизнес интереси са съсредоточени в малко на брой, но стратегически сектори, основно банки, енергетика, металургия и имоти. Руските инвестиции, в абсолютни измерения, се увеличават през последното десетилетие с над 3 млрд. евро, но реалният икономически отпечатък на Русия, като дял от цялата икономика на Западните Балкани, се свива след налагането на санкциите заради анексирането на

Крим. Въпреки това експанзията на руския капитал в региона е източник на уязвимост, която се използва за упражняване на натиск върху правителствата на балканските държави при вземането на стратегически решения в сферата на сигурността и външната политика (особено показателно е отношението на Сърбия към санкциите, наложени на Русия заради Украйна).

Руското икономическо присъствие е най-силно в **Черна гора**, където преките инвестиции достигат 30% от БВП. Въпреки че политическите отношения между двете страни се влошават, след като Черна гора започва активно да работи за присъединяването си към НАТО, икономическият обмен не намалява. **Русия** подкрепя черногорската опозиционна партия Демократичен фронт, **възползва се от дефицитите в управлението на Черна Гора и успява да получи изгодни приватизационни възможности и държавни субсидии.** В Сърбия икономическият обмен с Русия е около 10%, но присъствието на руски фирми в страната, измерено по обем на приходи и активи, е още по-голямо. През 2008 г. двете страни сключват енергийно споразумение, което включва придобиването от страна на „Газпром“ на най-голямата държавна компания за петрол и газ в Сърбия. Сърбия се надява и занапред да купува руски газ, включително през газопровода „Турски поток“.

Освен инвестиции, Русия прилага и директни междуправителствени схеми за отпускане на заеми и така засилва присъствието си в сръбската икономика (през 2017 г. стокообменът между Сърбия и Русия се увеличава с 25,2%). Сърбия от своя страна модернизира армията си с руски оръжейни доставки. Също така вече три години поред сръбската армия участва в учения заедно с части от Русия, Беларус и останалите членове на Организацията на Договора за колективно сътрудничество (ОДКС), която е под руско командване. Особено важна за руско-сръбските отношения е позицията на Русия срещу едностранната декларация за независимост на Косово. Подкрепата на Русия за териториалната цялост на Сърбия, включваща и Косово, е устойчива и недвусмислена, което е много добре прието от сръбския политически елит. В началото на 2018 г. Русия активизира дипломатическите контакти със Сърбия (разменени посещения на външните министри и две официални визити в Москва на сръбския президент Александър Вучич) и заявява готовност да се присъедини към разширен формат на преговорите между Белград и Прищина, ако САЩ участват. Аргументът е, че така ще се осигури по-всеобхватен подход към посредничеството.

Босна и Херцеговина има икономически обмен с Русия, който е 8% от БВП на страната. Важно е обаче да се отбележи, че руските инвестиции са концентрирани в Република Сръбска и от там контролират голям процент от своите фирмите, опериращи на цялата територия на федерацията. Русия от години е най-големият чуждестранен инвеститор в Република Сръбска и е на четвърто място в Босна и Херцеговина със своите около 547 милиона евро преки чуждестранни инвестиции през периода 2005-2016 г., насочени основно в енергийния и финансовия сектор. Също така Босна и Херцеговина е изцяло зависима от руските доставки на газ. Двете рафинерии, с които страната разполага и които се намират на територията на Република Сръбска, също са под контрола на руски фирми. **Македония** е най-малко засегната, защото тук преките чуждестранни инвестиции от Русия са едва около 1% от БВП. Съществуват обаче косвени канали на влияние, защото голяма част от руските инвестиции в Македония минават през трети държави, включително чрез офшорни дестинации като Кипър и Белиз. Така се скрива истинският размер на руското икономическо присъствие. Значителни са и приходите на руските компании, работещи в Македония, които за периода 2005-2016 г. се увеличават четири пъти (от 63 мил. на над 212 мил. евро). Русия контролира единствения газов маршрут в страната – Трансбалканския газопровод, а **Газпром продава на Македония по една от най-високите цени на газ в Европа и налага на страната да предприеме скъпо разширяване на мрежата за природен газ.** През следващото десетилетие руското икономическо влияние в Македония може и да нарасне, заради бъдещи енергийни проекти (Турски поток).

Руската намеса в Западните Балкани е улеснена от вътрешните проблеми в балкански държави – слабостта на демократичните институции, авторитарните тенденции, липсата на законност и корупцията, както и силно зависимата медийна среда. Руското влияние се разширява от местните политически и бизнес елити, които са готови да взаимодействат с Москва, за да прокарат свои тесни интереси. Някои от тях се опитват да избегнат прилагането на необходимите реформи, особено тези, свързани с върховенството на закона. Като последица ерозира гражданското общество, медиите губят независимостта си, забавя се икономическото развитие и демократизацията на балканските държави. От тук, е все по-трудно да бъдат изпълнени изискванията на ЕС в преговорите за присъединяване и разширяването към Западните Балкани се затруднява.

Още по-категорично е противопоставянето на Русия на разширяването на НАТО със страни от субрегиона (Черна гора и Македония).

Турция също излъчва силни геополитически предизвикателства в Западните Балкани, като регионален фактор, който има силно влияние (най-вече в Македония, Косово, Албания и Босна и Херцеговина). То е традиционно, устойчиво, дългосрочно и се утвърждава чрез **активна и многопосочна политика**, която има политически, икономически и културни (религиозни) измерения. Турските инициативи в Западните Балкани са мотивирани от фактори, които имат историческо и съвременно измерение. Османското наследство е първият фактор, който разширява възможностите за влияние на Турция върху мюсюлманите в балканските държави. Той се допълва със стратегическа концепция за външна политика, в която има конкретно и целево разработени принципи и подходи, както и средства за въздействие. Освен тях, икономиката на Турция, която е експортно ориентирана, също допринася за утвърждаване на страната в регионален план. Тези реалности са особено ефективни през първото десетилетие на XXI век и именно тогава нараства авторитетът на Турция като значим геополитически актьор в Западните Балкани. В този период страната е във възход и се нарежда сред значимите регионални фактори, а това отваря възможности за засилване на турското влияние.

Широкият подход в турската външната политика към Западните Балкани се изяснява още по-време на войните в бивша Югославия и се материализира в устойчива подкрепа за мюсюлманите в Албания, Македония, Босна и Херцеговина, и в Косово. Турция заявява специфична ангажираност с малцинствата, които споделят една и съща историческа и културна идентичност като бивши поданици на Османската империя и това създава траен ангажимент към турските етнически малцинства и мюсюлманите в балканските държави. Тази насоченост на балканската политика на Турция е мотивирана от факта, че извън нея – в Югоизточна Европа живеят около 10 милиона мюсюлмани, които по исторически и религиозни причини имат специфична обвързаност с турската държава. Трябва да се отбележи обаче, че османската носталгия е по-силно изразена само сред босненските мюсюлмани, а останалите откровено притеснява, включително мюсюлманското население на Албания и Косово. Допълнителна мотивация за турска външнополитическа активност в Западните Балкани създава и фактът, че в самата Турция най-малко 10 милиона, а според други около 20 милиона души, са с корени от Балканите (по неофициални данни, на база проучванията на изселническите

организации) и те поддържат активни контакти със своите роднини в балканските държави.

Политическото измерение на турските инициативи в Западните Балкани е фокусирано върху приятелските отношения и пълна подкрепа във външнополитически план (Македония в признаването и спора за името с Гърция; Босна и Херцеговина в евроатлантическата ѝ интеграция; признаването на Косово и насърчаване на тясното му взаимодействие с Албания, дори в контекста на идеята за „Велика Албания” – обединение на албанските територии). Реализирани са множество дипломатически инициативи, в контекста на разбирането за „мека сила”, активно се разменят посещения на най-високо равнище, има договорености за безвизови пътувания и транспортни проекти. Този подход отрежда на Турция ролята на надежден партньор в двустранните и многостранните отношения със страните от Западните Балкани и на регионален фактор, с който другите държави трябва да се съобразяват. Турското посредничество се търси и при разрешаване на кризисни ситуации, възникнали в области с мюсюлманско население вътре в балканските държави (мюсюлманите в сръбската област Санджак, албанците в Македония, в Босна и Херцеговина). Политическият интерес към шестте балкански страни е продиктуван и от стратегически съображения (нуждата на Турция от стабилност в съседство, особено след активното ангажиране в блискоизточните конфликти). От друга страна „замразените” отношения между Турция и ЕС оформят геополитическо съперничество и в средносрочен план страните от Западните Балкани могат да бъдат надеждни партньори (поради отложеното им присъединяване към ЕС).

Икономическото измерение на турското влияние в Западните Балкани се формира от значимото присъствие на турския бизнес и банки в тях. С всички страни от субрегиона са сключени договори за свободна търговия, които отварят широки възможности за турски инвестиции. Те са насочени основно към производства с ниска добавена стойност, т.е. там, където има нужда от обикновена работна ръка, а не от висококвалифицирани кадри. Така по-успешно може да се стигне до бърз растеж и същевременно се отговаря на потребностите и квалификацията на населението в шестте балкански държави (например в Сърбия има турски интереси към местната дърводобивна и дървообработваща индустрия, както и към производството на млечни продукти). През второто десетилетие на XXI век турските инвестиции значимо се разрастват и се насочват към стратегически обекти и приватизационни сделки. Подчертано

активно е това в Косово, а в Босна и Херцеговина Турция е третият по големина инвеститор. В Черна гора турски фирми строят стратегически обекти (летището Беране в северната част на страната; строителството на пътища и благоустройствени обекти в редица общини). Турция е най-важният военен партньор на Македония, а турски фирми разширяват летищата в Скопие и Охрид и променят облика на македонските градове. В Сърбия за последните десет години (2008-2018) търговският обмен с Турция се увеличава девет пъти, а през последните две години има бум на турски инвестиции в Сърбия. Те са в големи инфраструктурни проекти: изграждането на магистрала от Белград до Сараево, както и пътища в региона на Санджак (Югозападна Сърбия), преди всичко пътищата Нови Пазар-Сиеница, Нови Пазар-Тутин и Сиеница-Тутин). Тези маршрути не са избрани случайно и целят да обвържат райони, населени с мюсюлманско население (старинният град Сиеница е населен предимно с бошняци (ислямизирана южнославянска общност) и мюсюлмани, а Нови Пазар и Тутин – почти изцяло с етнически бошняци). Чрез турските инвестиции в Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия и Черна гора се търси улеснен достъп до пазарите на ЕС и балканските държави са използвани като експортна база на турската икономика.

Културният елемент на турските инициативи в страните от Западните Балкани също се мотивира от османската и ислямската идентичност и напълно се вписва в широкия външнополитически подход, който се разделя с традиционната дипломация. Разчита се основно на сътрудничеството с религиозни организации в региона, осъществено по линията на Турската агенция за международно сътрудничество и развитие (ТИКА). Тя е силен поддръжник на ислямските институции в другите балкански държави, финансира и подпомага възстановяването на ислямски паметници и изграждането на нови джамии, училища и хуманитарни организации – най-вече в страните с преобладаващо мюсюлманско население. В Босна и Херцеговина, Албания, Косово и Македония постоянно нараства броят на новооткрити турски културни институти и университети, към които се проявява силен интерес. По тази линия ТИКА работи в сътрудничество със Службата по религиозните въпроси и турското министерство на културата и активната им дейност символизира както възстановяването на балканското османско наследство, така и подновената роля на Турция като защитник на мюсюлманите в другите балкански страни.

Трябва да се отбележи, че Турция е желан инвеститор и партньор в страните от Западните Балкани. В проучване на общественото мнение, огласено от турския Център за анализи, се твърди, че около 40 на сто от

населението в Западните Балкани симпатизира на Турция (Дениз, 2018). Една от причините е неопределеността на политиката на ЕС по отношение на тези страни. Затова те може да изберат алтернативата Турция, която освен че е икономически активна, проявява и близост към тях. По този начин те ще извлекат повече ползи в краткосрочна и дългосрочна перспектива. Тези реалности очертават определена дългосрочност и устойчивост на геополитическите интереси и влияние на Турция в Западните Балкани. Могат да засилят и „пулсирането” на антиевропейските нагласи и подходи и да формират геополитическо съперничество с Европейския съюз.

Китай също може да бъде възприеман като външен фактор, който излъчва геополитически предизвикателства в Западните Балкани. Китайската политика към региона има силно изявено икономическо измерение, но зад него „прозират” нарастващи амбиции за политическо влияние и формиране на сфера на влияние. Това разширява и придава определена дългосрочност на влиянието на Китай в субрегиона, което излъчва проекции от икономиката към политиката на балканските държави. Западните Балкани са *елемент от цялостна стратегия за икономическо навлизане* в Централна и Източна Европа, която се възползва от липсата на сериозни инвестиции в Стария континент. Китайските икономически инициативи са многопосочни и насочени към важни стратегически проекти (развитието на пътната инфраструктура и сътрудничеството при изграждането на регионални транспортни мрежи – създаването на мрежа от пристанища, логистични центрове и железопътни линии). Други области, към които проявява интерес са енергетиката, търговията, инвестициите, телекомуникациите и земеделието.

Регионът има голямо значение за Китай поради географската и политическа близост до ЕС, която създава възможности, чрез инвестиции в инфраструктурата, да се осигури лесен достъп до пазара на съюза. Сърбия, Албания, Македония, Черна гора и Босна и Херцеговина, макар и да не са членки на ЕС, имат търговски облекчения и това позволява на Китай да заобикаля търговските ограничения и да изнася продукти директно до пазар от 800 млн. души. Създава и предпоставки за установяване на политическо влияние, като условие за резултатно прокарване на глобалния китайски проект, назован „Нов път на коприната”. Страните от Западните Балканите гледат позитивно на проектите и на инвестициите от Китай и ги възприемат като възможност да бъде преодоляно изоставането им в инфраструктурата от Западна Европа и по този начин да станат по-конкурентоспособни.

Сърбия е фаворит в китайските инвестиции в Западните Балкани (от 2005 до 2017 г. успява да привлече 4.95 милиарда долара). Двете страни са сключили множество икономически споразумения, според които Китай инвестира основно в пътна инфраструктура, закупуване на стратегически предприятия и телекомуникационни услуги. Значителните китайски вложения в инфраструктурни проекти в Сърбия създават нови работни места и дават тласък на икономическия растеж. Активните икономически отношения между Сърбия и Китай са проекция и на устойчиво политическо взаимодействие, най-вече по казуса Косово. Позицията на Китай по отношение на Косово остава без промяна. Тя се базира на разбирането, че проблемът с Косово и Метохия трябва да бъде разрешен съгласно резолюцията 1244 на СС на ООН (1999) и определя косовския статут като интегрална част от Сърбия. Китай не признава независимостта на Косово и в преговорите между Сърбия и ЕС подкрепя Белград. Сърбия от своя страна се обявява срещу въоръженото ембарго, наложено от ЕС срещу Китай, в резултат на потушаването на протестите от 1989 г. на площад „Тянанмън“.

В Македония китайските инвестиции също са насочени основно в инфраструктурни проекти (574 милиарда евро в недовършения Транспортен коридор VIII на запад; изграждане на железопътни трасета и доставка на вагони). Китайските инвестиции в Албания се влагат в стратегически значими проекти (подписан е договор за развитие на пристанище „Шенджин“ на Адриатическо море за 25 годишен срок, а инвестицията се оценява на около 2,2 млрд. евро). Целта на Албания е пристанището да обслужва целия балкански регион и правителството се ангажира да предложи на Китай благоприятна среда за инвестиции по отношение на географско положение, данъчни облекчения и цената на труда. С Черна гора също има множество двустранни споразумения за бъдещи съвместни дейности по отношение на китайски инвестиции в инфраструктурата – строителство и финансиране. Има меморандум за сътрудничество по проекти и в енергетиката. През значимите китайски инвестиции в страните от Западните Балкани нараства и културното влияние на Китай и се откриват множество институти „Конфуций“.

Навлизането на Китай в Западните Балкани също може да насочи страните от субрегиона към развитие, алтернативно на европейската интеграция. Китай не поставя никакви условия, бързо отпуска инвестиции и строи мостове, заводи за стомана в Сърбия, летища и пристанища в Албания. И очаква политическа благодарност за китайските кредити и

строителните проекти по източната периферия на ЕС, която да се трансформира в разширяване на своята сфера на влияние и бъдещо проникване на европейския пазар. Заплахата от разширено китайско влияние в Западните Балкани води до активизиране на политиката на свързаност от страна на ЕС и отпускане на значими средства именно за инфраструктурни проекти през 2017 и 2018 г.

САЩ също могат да бъдат разглеждани като външен фактор, който има устойчиви интереси и формира своя сфера на влияние в Западните Балкани. Американските инициативи са изцяло *мотивирани от стратегически съображения* и са центрирани в сферата на сигурността (насърчава се членството на шестте балкански държави в НАТО). Геополитическите интереси на САЩ към субрегиона са елемент от една по-широка география, чийто център е Близкият Изток. Именно в контекста на близоизточните конфликти, Западните Балкани имат ролята на тил и подчертано логистични функции. Тази роля е дългосрочна и е изявена още през 90-те години на XX век, когато американските инициативи са насочени към умиротворяване и стабилизиране, чрез участие във военни операции по време на юговойните (Босна и Херцеговина и Косово). В постконфликтния период се утвърждава силно американско военно присъствие чрез умиротворителните контингенти, под шапката на НАТО и военните бази в Косово и Македония. Прилагането на стратегически подходи спрямо Западните Балкани се развива и под формата на редовно провеждани съвместни военни учения с балканските държави, включително и със Сърбия. Те са допълнени с подкрепа за реформиране на институциите и обучението на кадри в сферата на сигурността.

Стратегическите инициативи на САЩ в Западните Балкани водят до нарастване на влиянието им и до подчертано *външнополитическо партньорство* с някои от балканските държави, особено с тези, в които преобладава мюсюлманското население (за Албания и Косово отношенията със САЩ са водещ външнополитически приоритет). Македония изцяло разчита на американската подкрепа за разрешаване на периодично възникващите политически кризи, противоречията с албанците и в преговорите за името с Гърция. Устойчива и многопосочна е американската подкрепа за мюсюлманите в Босна и Херцеговина и САЩ имат посредническа роля в разрешаването на вътрешно и външнополитически проблеми в нестабилната федерация. Американските инициативи за стабилизиране и признаване на независимостта на Косово също са устойчив ангажимент, който се пренася и върху отношенията със Сърбия.

САЩ категорично подкрепят европейската ориентация на шестте балкански държави и възприемат присъединяването им към ЕС като условие за стабилност и демократизация. Има обаче известно разминаване по отношение на скоростта и макар да се отрежда водеща роля на Брюксел, се изразяват сериозни опасения, че тежките условия и обвързването на членството в ЕС с постигнатите резултати може да дестабилизира субрегиона. В условията на активизираното геополитическо съперничество в Западните Балкани, САЩ настояват за по-активно ангажиране на ЕС с шестте балкански държави. Според Вашингтон твърде разширената перспектива за членство в ЕС насърчава пълзящата дестабилизация и активизира другите външни фактори, а нарасналите геополитически амбиции и засиленото присъствие на Русия, Турция и Китай в Западните Балкани се възприемат като заплаха. Най-неблагоприятните последици от това се свързват с нарастване на нагласите за алтернативна на ЕС и НАТО външнополитическа ориентация на балканските държави (САЩ категорично настояват за хармонизиране на сръбската външна политика с тази на ЕС).

Една от проекциите на дестабилизация в балканските държави САЩ свързват и с нарастване на екстремизма и фундаментализма в Косово и Босна и Херцеговина (най-вече от завръщащите се косовски и босненски мюсюлмани, които са се сражавали на страната на т. нар. Ислямска държава). За Вашингтон проблемът с реинтеграцията на завърналите се чуждестранни бойци на ИД е предизвикателство за стабилността, защото радикализираните могат да влияят на недоволните от забавянето на демократизацията и членството в ЕС. Друга заплаха се съзира в подкрепата на Саудитска Арабия за религиозни организации, за изграждането на нови джамии и най-вече в опитите за внасяне на нетрадиционен ислям (уахабизъм) в балканските държави, чрез обучението на местните имами. Новите ислямски течения са много различни от умерената традиция, която се практикува на Балканите от векове и създават разделение и конфликти в мюсюлманските общности в балканските държави (Хинкова, 2018)..

Противодействието на очертаните заплахи САЩ виждат в засилените ангажименти (съвместно с ЕС) за подкрепа на институциите и демократично ориентирани лидери в Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия и Черна гора. Инструментите, които препоръчват за подпомагане на демократизацията и стабилността в шестте балкански държави, са значимо финансиране на стратегически

обекти, устойчива политическа подкрепа, както и насърчена и ускорена интеграция в ЕС и НАТО.

...

Проследяването на водещите тенденции и подходи в геополитическите интереси на Русия, Турция, САЩ и Китай в Западните Балкани очертава дългосрочна перспектива за тяхното влияние в субрегиона и дава отражение върху разширяването на ЕС там. И макар **в търговията и в инвестициите в балканските държави ЕС да доминира** тотално, скорошното влизане на шестте държави в ЕС през 2018 г. изглежда по-малко реалистично, отколкото през 2003 г. Разбира се, все още няма реално изявена алтернатива на европейската интеграция във външната политика на Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия и Черна гора. Променена е обаче международната среда в глобален и регионален план. В нея има твърде голяма динамика от оформянето на нови центрове на сила и очертаването на техните сфери на влияние. Самият Европейски съюз е изправен пред неотложната необходимост от реформи и за да се впише по-отчетливо като изявен център на сила в съвременните международни отношения. В тези намерения той се изправя пред предизвикателствата на други външни фактори в районите в съседство, които имат стратегическо значение за него. Западните Балкани са именно такъв регион и в зависимост от това дали очертаните геополитически амбиции на изведените по-горе външни фактори се развиват чрез взаимодействие или чрез конфронтация ще се моделира бъдещето на региона.

Трудно е да се прогнозира прецизно в динамична международна среда, но определено могат да се очертаят песимистичен и оптимистичен вариант. Песимистичният се моделира от една засилена конфронтация на геополитическите фактори в Западните Балкани и очертаването на осови конфигурации, в които има групиране на Русия и Турция, или на Русия и Китай, или на трите държави срещу ЕС и САЩ. От това ще последва силна дестабилизация с много измерения. Оптимистичният вариант може да се развие чрез стратегическо взаимодействие на геополитическите актьори. То няма да ограничи тяхното присъствие и влияние в Западните Балкани, но ще очертае модел на разпределение и наслагване на техните инициативи. Чрез този модел акцентът пада върху стабилността на субрегиона, а тя е решаваща за създаване на модерна инфраструктура и устойчива свързаност на държавите в него. Те от своя страна са условие за икономически растеж и политическа стабилност, които могат да тушират недоволството от забавеното членство в ЕС.

Библиография:

- Бечев Д., (2017) *Русия се завръща на Балканите*, www.capital.bg/specialni_izdaniia/world_review/2017/12/27/3095452_rusiiia_se_zavrushta_na_balkanite/, посетен на 26.01.2018
- Давутоглу, А., (2015) *Стратегическа дълбочина. Мястото на Турция в международните отношения*, София: Изток-Запад
- Дениз, Н., *Турция настъпва на Балканите*, <http://e-vestnik.bg/11308/turtsiya-nastapva-na-balkanite/>, посетен на 13 май 2018
- Доклад на Центъра за изследване на демокрацията, озаглавен „*Оценка на руския икономически отпечатък в Западните Балкани. Рискове от корупция и завладяване на държавата*“
- Китайските инвестиции в страните от Западните Балкани*, World Review, 26 april 2018, <http://www.wreview.eu/s/kitaiskite-investicii-v-stranite-ot-zapadnite-balkani.html>, посетен на 30 април 2018
- Кларк У., *Не чакайте Западните Балкани да се взривят отново*, <http://www.tv-vratsa.bg/bg/gen-uesli-klark-ne-chakayte-zapadnite-balkani-da-se-vzrivyat-otnovo-/>, посетен на 15 май 2018
- Редакционна статия Вучич: *Сърбия няма да се обявява срещу Русия*, <http://dnes.dir.bg/news/rusia-sarbia-sergey-lavrov-alexandar-vuchich-26906695?nt=10>, посетен на 23.02.2018
- Стойчева, М., *Милиардните инвестиции в Сърбия, с които Китай си проправя път към Европа*, <https://money.bg/politics/miliardnite-investitsii-v-sarbiya-s-koito-kitaysi-propavya-pat-kam-evropa.htm>, посетен 11.10.2017
- Хинкова, С., (2015) *Стратегически подходи на ЕС*, в сб. Балканите през второто десетилетие на XXI век. Проблеми, предизвикателства, перспективи, съст. Ал. Костов, София, Парадигма, с. 13-57.
- Хинкова, С., (2018) *Съвременни проекции на нетрадиционен ислям в България*, в сб. Европейски разногласия и световен хаос, Изд. комплекс УНСС, София, с. 135-151
- Davutoglu, Ah., (2010) „*Turkey's Zero-Problems*, Foreign Policy“, 20 May, 2010, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy посетен на 15 май 2013